

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. Г.С.СКОВОРОДИ

НОСОВЕЦЬ НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 37 (091)

**ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ
СИСТЕМИ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ
СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент
АПН України

Сисосва Світлана Олександрівна,

Інститут педагогіки і психології АПН України, завідувач
відділу педагогічних технологій неперервної професійної
освіти.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент

Курляк Ірина Євгеніївна,

Інститут гуманітарних і соціальних наук, заступник
директора, Національний університет “Львівська
політехніка”, завідувач кафедри соціології та соціальної
роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент

Відченко Алла Гаврилівна,

Харківський державний педагогічний університет ім.
Г.С.Сковороди, професор кафедри історії педагогіки та
порівняльної педагогіки.

Провідна установа:

Національний педагогічний університет

ім. М.П.Драгоманова, кафедра теорії та історії педагогіки,
Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Захист дисертації відбудеться “ 30 ” березня 2004 р. о 15 год. на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 64.053.04 у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.С.Сковороди за
адресою: 61002, м. Харків, вул. Артема, 29, ауд. 216.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного педагогічного
університету ім. С.Г.Сковороди (61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2, ауд. 215В).

Автореферат розісланий 28 лютого 2004 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т.О.Дмитренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій у всьому світі висуває нові вимоги щодо підготовки молодшої людини до життя та професійної діяльності, а відтак і формування якісно нового типу педагога сучасної школи, здатного реалізувати ці завдання.

У Законі України “Про загальну середню освіту”, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено, що система освіти має: забезпечувати реалізацію особистісно-орієнтованого навчання і виховання; виховувати загальнолюдські цінності, людину демократичного світогляду та культури, яка поважає права і свободи інших людей, традиції народів і культур світу; стимулювати внутрішні сили особистості до саморозвитку й самовиховання. Ось чому серед актуальних проблем сьогодення важливе місце посідає проблема гуманізації освіти, переосмислення компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої функції.

Згідно з Державною національною програмою “Освіта” (“Україна XXI століття”), гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи. Гуманістична освіта основним смислом педагогічного процесу вважає розвиток учнів, підготовку їх до життя у динамічному суспільстві.

Аналіз практичної діяльності вчителів сучасної школи дозволяє констатувати той факт, що вони недостатньо підготовлені до вирішення проблеми здійснення гуманізації виховного процесу, зокрема гуманізації трудового виховання. Трудове виховання, закладене в традиції українського народу, відіграє важливу роль у здійсненні таких загальноосвітніх завдань, як: розумовий і фізичний розвиток молоді, моральне та естетичне виховання, формування її світогляду. Згідно з Концепцією 12-річної середньої загальноосвітньої школи виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для життєвого та професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією є одним із головних завдань сучасної школи. Це зумовлює необхідність удосконалення підготовки майбутнього вчителя до зазначеного виду діяльності з урахуванням гуманістичних тенденцій сучасної освіти.

Успішному розв’язанню цієї проблеми значною мірою сприяє вивчення й використання передових педагогічних ідей і педагогічного досвіду, накопичених впродовж усієї історії розвитку

педагогічної науки та практики, зокрема, педагогічної спадщини Антона Семеновича Макаренка (1888–1939 рр.). Проблеми, що хвилювали А.С.Макаренка, охоплювали майже всі аспекти теорії та практики виховання, а тому його педагогічна система цілком рефлексується сьогодні. Ідеї та досвід українського педагога привернули увагу багатьох педагогів світу. Організація ЮНЕСКО занесла А.С.Макаренка до списку найвидатніших педагогів ХХ століття. У вересні 1991 року створено Міжнародну Макаренківську асоціацію (Полтава, 1991).

Ідеї педагога-новатора щодо оптимістичного підходу до дитини, його новаторська методика формування самостійності й волі у дітей та розвитку вмінь і навичок колективного співробітництва не втратили актуальності й сьогодні. Досвід А.С.Макаренка широко використовується в зарубіжних освітніх системах Німеччини, Данії, Китаю, Японії, Угорщини, Польщі, Чехії, США, Ізраїлю, Росії.

Видатні вчені-макаренкознавці світу активно досліджують творчу педагогічну спадщину А.С.Макаренка, зокрема: відтворення повної біографії українського педагога, його життєвий і творчий шлях, внесок у світову педагогіку, дослідження філософських, етико-педагогічних, соціальних, теоретико-педагогічних аспектів його спадщини (Д.Благоев, Б.Ілієв (Болгарія), Е.Фаркаш, Ф.Патакі (Угорщина), В.Кинігц, Г.Хілліг (Німеччина), М.Библюк, А.Левін (Польща), Т.Богдан, А.Косма (Румунія), А.Павлик (Чехія), Л.Маркович (Югославія), Д.Бертоні, Д.Біні (Італія), Янь Гоцай (Китай)); дослідження педагогічної системи трудового виховання в спадщині А.С.Макаренка (Дж.Данстон, І.Гудмен (Великобританія), В.Зільберман (США)); дослідження проблеми формування “нової людини” як найвищої виховної цінності (С.Лерман, Р.Едвардс (США), В.Ліндер (Німеччина)).

Внесок педагога-новатора в розробку теорії виховання висвітлено в багатьох дисертаційних дослідженнях, монографіях, статтях, мемуарній літературі.

Окремі аспекти проблеми трудового виховання у педагогічній спадщині А.С.Макаренка розглядалися в роботах Н.В.Абашкіної, Р.М.Бескіної, М.Д.Віноградової, М.Ф.Гетьманця, Л.Ю.Гордіна, М.Б.Євтуха, В.М.Коротова, В.І.Малініна, М.П.Ніжинського, М.М.Окси, В.І.Петрової, О.Д.Сметаніна, С.М.Соколовського, А.А.Фролова, М.Д.Ярмаченка. Гуманістична суть системи виховання А.С.Макаренка досліджувалась І.А.Зязюном, М.Ю.Красовицьким, В.П.Струманським, М.Д.Ярмаченком.

Значущість досвіду Антона Семеновича Макаренка зі створення системи виховання дітей і молоді, що ґрунтується на принципах справжнього гуманізму, соціальної рівності та свободи особистості, виходить за межі 20-30-х років нашого століття. А.С.Макаренко створив нову філософію виховання, орієнтовану на олюднення як власне процесу виховання, його середовища, так і суб’єктів

виховання – вихованців і вихователів. Актуальність проблеми гуманізації трудового виховання для сучасної теорії та практики освіти в Україні, недостатність теоретичного дослідження і практичного використання у процесі підготовки майбутнього вчителя, а також відсутність спеціальних історико-педагогічних досліджень, які б розкривали означену проблему, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **“Гуманістична спрямованість системи трудового виховання молоді в педагогічній спадщині А.С.Макаренка”**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України за темами: “Психолого-педагогічні основи реформування організації і змісту діяльності вищої школи в Україні (теоретико-методологічний аспект)” (РК № 0196 U 008876), “Психолого-педагогічні основи технології навчання у вищій школі” (РК № 0199 U 000390), “Розвиток педагогічної майстерності вчителя в умовах інтегративних процесів в освіті” (РК № 0101 U 000102).

Об’єкт дослідження – педагогічна спадщина А.С.Макаренка.

Предмет дослідження – система трудового виховання молоді в педагогічній спадщині А.С.Макаренка.

Мета дослідження: на основі історико-педагогічного аналізу педагогічної спадщини і практичної діяльності А.С.Макаренка виявити провідні гуманістичні ідеї створеної ним системи трудового виховання молоді й напрями їх можливого використання у професійній підготовці сучасного вчителя трудового навчання в умовах вищих педагогічних навчальних закладів.

Відповідно до предмета і мети визначено основні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати основні напрями дослідження педагогічної спадщини А.С.Макаренка в теорії й історії педагогіки.
2. Обґрунтувати теоретичні положення організації системи трудового виховання молоді в педагогічній спадщині А.С.Макаренка.
3. Сформулювати провідні гуманістичні ідеї системи трудового виховання А.С.Макаренка.
4. Розробити критерії ефективності гуманізації сучасного процесу трудового виховання учнів з урахуванням педагогічних ідей і досвіду А.С.Макаренка.
5. Розробити й обґрунтувати навчально-методичні матеріали щодо використання гуманістичних ідей системи трудового виховання молоді А.С.Макаренка у професійній підготовці майбутнього вчителя та його професійній діяльності для викладачів і студентів вищих навчальних педагогічних закладів.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія наукового пізнання з її вимогами об'єктивності, доказовості, історизму; підхід до навчання, виховання і розвитку учнів як взаємопов'язаного й цілісного процесу; основні положення системного підходу до педагогічних процесів і явищ, про діалектичну єдність загальнолюдського, національного й особистого, творчого використання спадщини минулого в сучасній педагогічній теорії та виховній практиці; концептуальні положення педагогіки щодо розвитку і всебічного формування особистості. У дослідженні особливе значення мають також теоретичні положення про людину як найвищу цінність суспільства, про загальнолюдські цінності, зв'язок історії з сьогоденням. У процесі дослідження були використані праці вітчизняних і зарубіжних науковців з педагогіки, філософії, психології, в яких знайшли відбиття різні боки досліджуваної проблеми.

Методи дослідження. З метою вирішення поставлених завдань були використані такі методи:

- теоретичні - історико-педагогічний, проблемний і логічний аналіз літературних джерел, систематизація історичного матеріалу й архівних документів, синтез, порівняння, узагальнення зібраних фактів і даних, метод порівняльного аналізу; метод індукції та дедукції, які були застосовані для: виявлення невивченого матеріалу з питань досліджуваної проблеми, вивчення основних напрямів дослідження педагогічної спадщини А.С.Макаренка у вітчизняній та зарубіжній теорії, виявлення гуманістичних ідей системи трудового виховання у творчій спадщині А.С.Макаренка;
- емпіричні – метод педагогічного спостереження, самоспостереження, самооцінки, анкетування, статистичної обробки отриманих даних, які були застосовані для аналізу стану проблеми в практичній діяльності закладів освіти; педагогічного оцінювання ефективності вивчення навчального курсу “Педагогічна спадщина А.С.Макаренка – майбутньому вчителю” студентами вищих педагогічних навчальних закладів.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення й висновки щодо: розвитку та модернізації сучасної освіти в Україні, зокрема педагогічної (С.Т.Золотухіна, І.А.Зязюн, О.М.Іонова, В.І.Лозова, І.Ф.Прокопенко, С.О.Сисоєва, О.В.Сухомлинська та інші); історії розвитку трудового навчання і виховання в Україні та Росії (Ю.П.Аверичев, С.М.Всеволодова, П.В.Іванов, О.Г.Пашков та інші); гуманізації освіти в контексті сучасних соціально-економічних трансформацій суспільства (Г.О.Балл, І.Д.Бех, І.А.Зязюн, С.У.Гончаренко, Т.В.Гринь, І.К.Матюша та інші); вивчення педагогічної спадщини А.С.Макаренка (Н.В.Абашкіна, Р.М.Бескіна, В.І.Біляєв, М.Ю.Красовицький, П.Г.Лисенко, М.П.Ніжинський, М.М.Окса, В.П.Струманський, Г.Хілліг, М.Д.Ярмаченко та інші); розвитку і формування особистості в процесі трудового виховання (В.О.Василенко, Л.Ю.Гордін, М.Б.Євтух, Ф.І.Іващенко, О.І.Кочетов, А.С.Макаренко, В.І.Петрова та інші); виховання особистості в

колективі (М.Ю.Красовицький, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський та інші); використання ідей А.С.Макаренка в сучасних освітніх системах (Р.М.Бескіна, М.Д.Віноградова, С.Г.Карпенчук, В.В.Кумарін та інші).

Джерельну базу дослідження склали документи й матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (одиниці зберігання фонду 166 “Документи Міністерств культури, освіти”), в яких сконцентрована інформація щодо становлення й розвитку педагогічної думки та шкільної практики в Україні й Росії 1917-1940 рр., знаходяться документи про становлення і розвиток колонії імені М.Горького та комуни імені Ф.Е.Дзержинського; матеріали Державного архіву Полтавської області (одиниці зберігання фондів 1503, 8805), Архіву Меморіального музею-заповідника А.С.Макаренка в Ковалівці Полтавської області, меморіально-педагогічного музею А.С.Макаренка (м.Кременчук); матеріали Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського та Педагогічного музею АПН України. Окрему групу першоджерел становлять педагогічні твори та оповідання, доповіді, виступи, лекції А.С.Макаренка, журнальні та газетні статті. При розробці досліджуваної проблеми використовувалися твори видатних вітчизняних педагогів – К.Д.Ушинського, С.Ф.Русової, В.О.Сухомлинського, присвячені основоположним проблемам теорії та практики трудового виховання молоді; праці сучасних вітчизняних (Г.О.Балла, І.Д.Беха, М.Д.Віноградової, С.У.Гончаренка, М.Б.Євтуха, І.А.Зязюна, В.М.Коротова, М.Ю.Красовицького, В.І.Лозової, В.І.Малініна, М.П.Ніжинського, М.М.Окси, І.Ф.Прокопенка, С.О.Сисоєвої, В.П.Струманського, О.В.Сухомлинської, М.Д.Ярмаченка та інших) і зарубіжних (Р.Едвардс, В.Кинігц, Г.Хілліг) учених у галузі теорії та історії педагогіки; сучасна українська педагогічна періодична преса; довідково-бібліографічна література; дисертаційні дослідження; матеріали науково-практичних конференцій.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося в три етапи протягом 1997 – 2003 років.

На першому етапі (1997 – 1999 рр.) з метою вивчення стану досліджуваної проблеми було проаналізовано архівні джерела, психолого-педагогічну літературу за темою дослідження. Було сформульовано об’єкт, предмет, мету й завдання дослідження, визначено програму дослідницької роботи; проаналізовано основні напрями дослідження і впровадження педагогічної спадщини А.С.Макаренка в зарубіжній і вітчизняній педагогічній теорії та практиці.

На другому етапі (1999 – 2002 рр.) було проаналізовано та систематизовано педагогічні погляди та практичну діяльність А.С.Макаренка з проблеми гуманізації змісту, форм, методів трудового виховання молоді; вивчено різні погляди вітчизняних та зарубіжних учених на виховну

роль праці, на місце праці в сучасній системі освіти, на гуманізацію сучасної системи освіти; розроблено та теоретично обґрунтовано зміст навчального курсу щодо вивчення педагогічної спадщини А.С.Макаренка майбутніми вчителями; впроваджено результати дослідження у діяльність вищих педагогічних навчальних закладів.

На третьому етапі (2002 – 2003 рр.) сформульовано кінцеві висновки та рекомендації, здійснено написання та літературне оформлення дисертаційної роботи, розроблено методичні рекомендації щодо використання гуманістичних ідей системи трудового виховання молоді А.С.Макаренка для студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: вперше здійснено цілісний системний історико-педагогічний аналіз змісту, форм, методів трудового виховання молоді в педагогічній спадщині А.С.Макаренка та його поглядів щодо особистісного розвитку й професійного становлення учня в процесі трудового виховання; виявлено основні принципи системи трудового виховання А.С.Макаренка щодо її гуманізації, напрями використання основних педагогічних положень організації системи трудового виховання А.С.Макаренка для професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання, обґрунтовано доцільність подальшого їх розвитку.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретично обґрунтовано: вимоги до організації системи трудового виховання молоді в педагогічних закладах А.С.Макаренка, провідні гуманістичні ідеї системи трудового виховання А.С.Макаренка та критерії ефективності гуманізації сучасного процесу трудового виховання учнів з урахуванням основних положень педагогічної системи А.С.Макаренка; зміст навчального курсу щодо використання ідей А.С.Макаренка з гуманізації системи трудового виховання молоді для викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Практичне значення дослідження визначається тим, що розроблено і впроваджено: навчально-тематичний план і програму курсу “Педагогічна спадщина А.С.Макаренка – майбутньому вчителю” для керівників, викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів усіх рівнів акредитації, методичні рекомендації для педагогічної практики студентів індустріально-педагогічного факультету; теоретичні положення та висновки дослідження, фактичний історико-педагогічний матеріал можуть бути використані при вирішенні наукових та практичних завдань модернізації системи освіти, підвищенні якості підготовки педагогічних кадрів у вищих педагогічних навчальних закладах, а також при написанні підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій з теорії та історії педагогіки для широкого кола вчителів, вихователів, науковців, студентів; у роботі студентських наукових гуртків, підготовці курсових і дипломних проєктів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічним обґрунтуванням вихідних позицій дослідження; системним аналізом теоретичного та емпіричного матеріалу; застосуванням методів, адекватних меті та завданням дослідження; опорою на принципи історизму, об'єктивності; науковим аналізом фактологічного матеріалу в історико-генетичному, порівняльно-історичному, логічному та проблемному аспектах; впровадженням результатів дослідження у практику роботи вищих педагогічних закладів освіти II, III, IV рівнів акредитації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати проведеного дослідження обговорювалися на засіданні відділу педагогічних технологій неперервної професійної освіти Інституту педагогіки і психології АПН України, на засіданнях кафедри педагогіки, психології та методики трудового й професійного навчання Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, на семінарах і педагогічних нарадах керівників середніх загальноосвітніх шкіл, доповідалися на науково-практичних конференціях: Міжнародних – “Педагогічні ідеї А.С.Макаренка й сучасність: проблеми та перспективи” (м.Переяслав-Хмельницький, 1999), “Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень та перспективи” (м.Київ, 2003); Всеукраїнських – “Профорієнтація та довузівська підготовка майбутніх спеціалістів: проблеми, досвід, перспективи” (м.Чернігів, 1999), “Трудова і професійна підготовка учнів в умовах дванадцятирічного навчання” (м.Чернігів, 2001), “Актуальні проблеми трудової і професійної підготовки учнів та студентів” (м.Чернігів, 2003); обласній – “Жінки Чернігівщини: історія і сучасність. Жінка на порозі третього тисячоліття” (м.Чернігів, 1999); загальноінститутській – “Педагогічні і психологічні проблеми підготовки вчителів” (м.Чернігів, 1996). Зміст основних положень дослідження відображено в одноосібних публікаціях автора. Матеріали дослідження використовувалися у лекціях при читанні курсів “Історія педагогіки”, “Основи педагогічної майстерності”, “Методика виховної роботи” у Чернігівському державному педагогічному університеті імені Т.Г.Шевченка.

Основні положення та рекомендації щодо вивчення курсу майбутніми вчителями **впроваджувалися** у Глухівському державному педагогічному університеті імені С.М.Сергєєва-Ценського, Прилуцькому педагогічному училищі ім. І.Я.Франка, Чернігівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (довідки про впровадження № 1068 від 28.02.2003, № 33 від 14.02.2003, № 22 від 30.01.2003).

Протягом усього періоду дослідження дисертант особисто брала участь в експериментальній перевірці та практичній реалізації розроблених положень і рекомендацій, займаючись викладацькою та науково-методичною діяльністю.

Публікації. За темою дисертаційного дослідження автором опубліковано 13 одноосібних наукових праць загальним обсягом – 4,2 авторських аркуша, у тому числі: 1 навчально-методичний посібник, 6 статей у провідних наукових фахових виданнях, 5 статей у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та архівних матеріалів, додатків. Загальний обсяг дисертації – 268 сторінок. Основний зміст викладено на 224 сторінках. Робота містить 4 додатки на 18 сторінках. Список використаних джерел включає 245 найменувань. Список архівних матеріалів включає 139 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, методологічні та теоретичні основи дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичне та практичне значення, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, висновки про апробацію і впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** – *“Трудове виховання молоді в педагогічній системі А.С.Макаренка”* – здійснено історико-педагогічний аналіз педагогічної спадщини А.С.Макаренка у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії; проаналізовано й узагальнено педагогічні погляди та практична діяльність А.С.Макаренка з проблеми організації трудового виховання молоді; систематизовано та обґрунтовано теоретичні положення та вимоги до організації системи трудового виховання А.С.Макаренка.

На основі теоретичного аналізу педагогічної спадщини А.С.Макаренка у вітчизняній (І.А.Зязюн, С.Г.Карпенчук, М.М.Окса) і зарубіжній педагогічній теорії в дисертації зроблено висновок: А.С.Макаренка розглядають як видатного педагога ХХ століття, чиї педагогічні погляди значно вплинули на становлення та розвиток вітчизняних і зарубіжних виховних систем; досвід А.С.Макаренка використовується при розв'язанні багатьох проблем сучасного виховання молоді та в модернізації сучасної системи національного виховання; завдяки активізації історико-біографічних, аксіологічних, філософсько-соціологічних досліджень розширюються масштаби освоєння педагогічної спадщини А.С.Макаренка; головна увага вчених зосереджується на дослідженні внеску А.С.Макаренка в розвиток теоретико-методологічних основ педагогіки. Такий аналіз дозволив

обґрунтувати актуальність вибору теми дослідження й доцільність зосередження уваги на осмисленні гуманістичної спрямованості системи трудового виховання молоді А.С.Макаренка; вивченні архівних матеріалів і праць видатного педагога з організації системи трудового виховання та її гуманістичної спрямованості у сучасній підготовці вчителя трудового навчання.

За визначенням сучасних учених, історія творчого розвитку макаренківської спадщини включає шість чітко виражених етапів: 1939 – 1944 рр. – визначення ролі А.С.Макаренка в педагогіці; 1944 – 1958 рр. – систематичне вивчення його досвіду та перші спроби використання в теорії та практиці педагогіки; 1959 – 1974 рр. – недооцінка макаренківської творчості, яка нібито не відповідала тогочасним умовам розвитку суспільства; 1975 – 1983 рр. – розширення творчого використання спадщини А.С.Макаренка в теорії та практиці педагогічної науки; 1984 – 1988 рр. – з одного боку, вшанування 100-річного ювілею від дня народження А.С.Макаренка в усьому світі, а з іншого – фальсифікація макаренківської технології; 1989 – 1990 рр. – боротьба макаренкознавців проти компрометації А.С.Макаренка як людини, особистості та його педагогіки (видання книги Ю.Азарова “Не піднятих тобі, старче!"). Наш час характеризується новим етапом розвитку макаренківського руху, який пов'язаний з новими соціально-політичними умовами розвитку суспільства.

Аналіз архівних документів і літературної спадщини А.С.Макаренка свідчить, що становлення його поглядів на зміст, принципи, форми та методи трудового виховання, на виховну роль праці проходило поступово, протягом 16 років. Деяких висновків щодо побудови системи трудового виховання в школі він дійшов тільки під час існування виробничого виховання в комуні ім.Ф.Е.Дзержинського, тому не всі ідеї побудови системи трудового виховання були реалізовані самим А.С.Макаренком.

Результати аналізу архівних джерел і педагогічних творів А.С.Макаренка (“Книга для батьків”, “Педагогічна поема”, “Прапори на баштах”, “Про мій досвід”, “Про виховну роль праці”, “Мої педагогічні погляди”, “Трудове виховання” та інші) засвідчують, що до основних теоретичних засад системи трудового виховання молоді видатного педагога можна віднести: взаємозумовленість трудової підготовки та трудового виховання людини з усвідомленням нею власної цінності як громадянина, її активності в суспільній праці та підготовленості до неї; необхідність індивідуалізації, диференціації, творчого спрямування праці для прояву людиною свого таланту, творчості, ініціативи; необхідність організації колективної, продуктивної, суспільно значущої, виробничої праці, що зумовлює моральну підготовку людини; взаємозумовленість трудового процесу та духовного

розвитку людини з вихованням у неї позитивного ставлення до самої праці й людей праці; необхідність вироблення вмінь працювати як умови формування в людини здатності бути щасливою.

У розділі виявлено і сформульовано зміст вимог до організації системи трудового виховання молоді в педагогічній системі А.С.Макаренка (нерозривність трудового виховання з освітою та загальним розвитком дитини; диференціація та індивідуалізація праці; направленість праці на виховання людини майбутнього; виховання особистості в колективі; навчання творчої праці; суспільна користь і продуктивність праці; естетика праці; стимулювання праці). Виявлено, що в колонії ім.М.Горького становлення й розвиток дитячої праці відбулися в три етапи: I етап (1921 – 1924 рр.) – сільськогосподарська праця й виробниче самообслуговування (робота в ремісничих майстернях), що привело до розвитку самоврядування, створення зведених загонів, об'єднання вихователів і вихованців у тісну робочу сім'ю; II етап (1924 – 1926 рр.) – розвиток багатогалузевого сільськогосподарського виробництва (зернові культури, тваринництво, овочівництво, садівництво, квітникарство, пасічництво), що дозволило підкорити продуктивну працю горьківців у виробництві педагогічним цілям і поєднати з навчанням у неповній середній школі та різноманітними видами творчої діяльності; III етап (1926 – 1928 рр.) – робота в механічній майстерні, механізація сільськогосподарської праці колоністів, що сприяло перетворенню господарства у високорентабельне виробництво.

У дослідженні показано, що в досвіді колонії ім.М.Горького отримали розвиток такі важливі напрями здійснення трудового виховання, як-от: участь вихованців у продуктивній праці, організація колективного самообслуговування, дослідницька робота колоністів, яка тісно пов'язана із сільським господарством. Трудове виховання також здійснювалося в діяльності різноманітних гуртків, об'єднань клубного типу.

Аналіз архівних матеріалів, наукової літератури (М.Д.Ярмаченко, А.Ю.Цина, П.П.Артюшенко) та педагогічних творів А.С.Макаренка дозволив зробити висновок, що становлення і розвиток дитячої виробничої праці в комуні ім.Ф.Е.Дзержинського відбувалися також у три етапи: I етап (1927 – 1929 рр.) – праця в кустарних майстернях (шевська, кравецька, столярна), які мали тенденцію до розвитку серйозного виробництва та організації вільної майстерні; II етап (1930 – 1931 рр.) – праця в цехах напівкустарного виробництва (механічний – це слюсарно-токарний, машинний цех деревообробних майстерень, складальний цех деревообробних майстерень, цехи ливарний, нікелювальний, швацький), що дозволило з 1930 року ввести заробітну платню для комунарів і перейти на повну самоокупність виробництва, тобто виробництво в комуні стає госпрозрахунковим; III етап (1932 – 1936 рр.) – праця на заводах комуні ім.Ф.Е.Дзержинського (металообробний завод з

виготовлення електрообладнання та завод фотоапаратів), що сприяло трансформації трудового виховання у виробниче виховання.

У процесі дослідження доведено, що А.С.Макаренко зумів від примітивного самообслуговування, від ремісничих напівкустарних майстерень і надуманих “комплексів” трудового навчання перейти до педагогічно доцільної організації колективної суспільної праці вихованців, яка передбачала професійну підготовку дітей і молоді та формування правильного уявлення про професію, формування робочих навичок, умінь, розширення загальної освіти з одночасними ускладненнями системи виробництва, пізнання наукових основ виробництва, задоволення смаків і нахилів кожного вихованця, виховання вміння працювати в колективі та для колективу.

На основі аналізу архівних джерел, історико-педагогічної літератури, педагогічних творів А.С.Макаренка зроблено висновок, що система трудового виховання молоді в навчально-педагогічних закладах А.С.Макаренка носила інноваційний характер, а її відмінність від інших зарубіжних і вітчизняних систем трудового виховання полягала в: інтелектуалізації трудового процесу; реалізації принципу захоплюючої складності; орієнтуванні на працю-турботу, а не на працю-роботу; створенні умов для праці на сучасному машинному виробництві в колективі кваліфікованих робітників; у введенні заробітної платні.

Реалізуючи власні педагогічні ідеї в колонії ім.М.Горького та комуні ім.Ф.Е.Дзержинського, А.С.Макаренко довів життєвість створеної ним системи трудового виховання, її змісту, організаційних форм, методів і принципів.

У **другому розділі** – *“Провідні гуманістичні ідеї системи трудового виховання А.С.Макаренка”* – виявлено та сформульовано зміст принципів системи виховання А.С.Макаренка щодо її гуманізації; розкрито його погляди на особистісний розвиток і професійне становлення учня в процесі трудового виховання.

У розділі показано, що в колонії ім.М.Горького та комуні ім.Ф.Е.Дзержинського система виховання, створена А.С.Макаренко, була гуманістичною, що виявлялося в реалізації А.С.Макаренко концепції виховання особистості, яка ґрунтувалася на повазі та вірі в людину, її можливості, задатки й необхідність їх розвитку.

Аналіз архівних джерел, історико-педагогічної літератури та педагогічних творів видатного педагога свідчить, що А.С.Макаренко завжди дотримувався основного свого лозунгу: “...якомога більше вимоги до людини та якомога більше поваги до неї”. Він вважав, що справжня доброта, повага до особистості учня неможливі без послідовної, безкомпромісної вимогливості з боку педагога. Саме повага та вимогливість, що панували в колонії й комуні, наповнювали дітей вірою та

впевненістю у свої сили, сприяли формуванню почуття власної гідності, таке ставлення виховувало вміння опиратися чужому впливові, свідомо та плідно керувати почуттями й емоціями, відчувати себе вільно й комфортно в близькому соціальному оточенні.

У процесі дослідження показано, що в теоретичній спадщині та в досвіді А.С.Макаренка однією з центральних проблем була проблема формування відносин між педагогом та вихованцем, яка, на його думку, визначається перш за все змістовним боком їх сумісної діяльності, результативністю, професійною компетентністю педагогів.

А.С.Макаренко вважав, що для здійснення процесу виховання особистості потрібна загальна програма виховання та “індивідуальний коректив” до неї, загальний і єдиний метод виховання, який у той же час дає можливість кожній особистості розвивати свої особливості, зберігати індивідуальність. Виявлено, що “стандартними” в загальній програмі виховання А.С.Макаренка вважав такі якості, як: чесність, доброта, сміливість, працелюбство, обов’язок, принциповість, патріотизм і багато інших, які необхідні кожній людині, а коректив додається в кожному окремому випадку, для кожної особистості, коли виникає питання про талант, нахили, інтереси. Так у своєму педагогічному досвіді А.С.Макаренко намагався створити умови для розкриття та розвитку індивідуальних здібностей і такої атмосфери, в якій будь-яка творчість і прояв індивідуальних здібностей і талантів розглядались як цінність, як можливість збагачення свого життя.

У дисертації показано, що великого значення видатний педагог надавав особистості вихователя. Аналіз архівних джерел, педагогічної спадщини А.С.Макаренка, спогадів колоністів та комунарів, а також учителів колонії ім.М.Горького та комуні ім.Ф.Е.Дзержинського свідчить про те, що самого А.С.Макаренка відрізняли такі якості, як уміння відчувати й розуміти глибину людської психіки, її особливості. Педагогічна майстерність, за А.С.Макаренком, – це знання й уміння, вміння впливати, переконувати, організовувати і навіть карати, вміння володіти собою, розуміти ситуацію та психічний стан вихованців, уміння сказати вагомо й категорично. Дії педагога повинні бути продумані, доцільні, виважені. Також багато залежить від поведінки й тону вчителя. Важливо, щоб усі педагогічні дії були пронизані повагою до особистості й оптимізмом.

У розділі проаналізовано методи впливу А.С.Макаренка на вихованців (гнучка система вимог, нагород, примусів, покарань, заохочень) і підкреслено, що у видатного педагога все це застосовувалося за умов поваги до кожної особистості.

На основі аналізу педагогічної літератури (В.О.Сухомлинський, М.Ю.Красовицький, І.Ф.Козлов, М.Д.Ярмаченко) зроблено висновок про те, що А.С.Макаренко вперше теоретично обґрунтував модель дитячого колективу, вивів “закон руху колективу”. Показано, що за достатньої

педагогічної культури вчителів дитячий колектив може стати справжньою школою виховання гуманізму.

У дослідженні проаналізована “система перспективних ліній”, за допомогою якої А.С.Макаренко проектував і втілював лінії розвитку кожної особистості й виховання колективу в цілому. Показано, що в принципі перспективних ліній реалізується перехід від зовнішніх стимулів (вимога ззовні) до внутрішньої активності особистості при досягненні певних цілей. Постановка цих цілей – завдання вихователя. Однак їх досягнення пов’язано з активною діяльністю вихованців, яка змінює і творить саму особистість.

У розділі розкривається сутність методики “паралельної дії”, проаналізовано її позитивні (можливість розв’язання конкретних проблем виховання кожної особистості у великих колективах) та негативні боки (обговорення в колективі будь-якого вчинку людини, підкорення інтересів особистості інтересам колективу).

Аналіз архівних джерел, педагогічної літератури (Л.І.Гриценко, І.А.Зязюн, В.І.Біляєв) та педагогічних творів А.С.Макаренка дозволив дійти висновку, що система цінностей А.С.Макаренка є гуманістичною. У розділі розкрито такі моральні цінності, як традиції, тон, стиль, краса, щастя, свобода, праця, гра, дисципліна, відповідальність. А.С.Макаренко ефективно втілював систему моральних цінностей, в центрі якої була людина, її гармонійний розвиток, духовність, свобода, відповідальність, краса. Завдяки цій системі добре функціонували створені ним дитячі колективи та виконувалась основна вимога педагога до своїх вихованців – бути справжньою людиною.

У дисертації проаналізовано погляди сучасних учених (М.В.Котряхов, О.Г.Пашков, І.Б.Первін) на виховну роль праці та на розвиток “трудової складової” виховної системи, при цьому праця розглядається як складний процес перетворюючої діяльності людини або колективу, який вимагає від виконавців цілісних дій, що поєднують фізичні, психічні та розумові сили особистості.

У процесі дослідження здійснено історико-педагогічний аналіз поглядів А.С.Макаренка на розвиток і формування особистості в процесі праці, на професійне становлення учнів у процесі трудового виховання. Показано, що в педагогічних закладах, керованих видатним педагогом, трудове виховання було спрямоване на психологічну підготовку особистості до праці (прагнення й бажання сумлінно та відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як необхідного обов’язку й духовної потреби людини, бережливе ставлення до результатів праці, творче ставлення до праці); практичну підготовку до праці (наявність загальноосвітніх і політехнічних знань про загальні основи виробничої діяльності людини, вироблення умінь і навичок, необхідних для трудової діяльності, виховання основ трудової культури); підготовку до свідомого вибору професії (соціально-

психологічна спрямованість на визначений вид трудової діяльності у відповідності з інтересами, потребами, мотивами та схильностями особистості).

У **третьому розділі** – *“Ідеї А.С.Макаренка щодо гуманізації системи трудового виховання в сучасній професійній підготовці майбутніх учителів”* – проаналізовано сучасні тенденції гуманізації системи освіти в Україні; розроблено та теоретично обґрунтовано критерії ефективності гуманізації сучасного процесу трудового виховання учнів з урахуванням педагогічних ідей А.С.Макаренка; розроблено та обґрунтовано зміст навчального курсу з вивчення педагогічної спадщини А.С.Макаренка для викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

На основі аналізу педагогічної літератури (С.У.Гончаренко, І.А.Зязюн, І.Д.Бех, Г.О.Балл, П.І.Сікорський, І.К.Матюша, М.М.Аплетаєв, В.О.Караковський, М.Й.Боришевський та інші) у дослідженні розкрито складові гуманізації сучасної системи освіти (гуманістичне переосмислення основних функцій освіти, любов до учня з боку педагога, гуманітаризація освіти, суб’єкт-суб’єктні відносини між учителями й учнями та інші) та виділено спільне між тенденціями гуманізації сучасної освіти й педагогічної системи А.С.Макаренка (центрованість на Людину – як на вищу цінність суспільства; сприяння всебічному та гармонійному розвитку особистості; виховання почуттів обов’язку, відповідальності, патріотизму, гуманної поведінки; створення відносин між вихователями й вихованцями на основі співробітництва; демократизація життя шкільного колективу; індивідуалізація й диференціація навчання й виховання).

У розділі проаналізовано різні точки зору сучасних учених (Г.Є.Левченко, І.Т.Чариєв, О.В.Іващенко, І.Д.Бех, М.І.Монахов) щодо критеріїв трудової вихованості школярів. Огляд психолого-педагогічної літератури свідчить про відсутність єдиного погляду на основні критерії трудової вихованості учнів. Але більшість учених вважають, що трудова вихованість характеризується комплексом індивідуальних якостей, різноманітними формами їх прояву. В свою чергу вихованість школярів є показником ефективності та якості навчально-виховного процесу.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури (Г.Є.Левченко, І.Т.Чариєв, О.В.Іващенко) та педагогічної спадщини А.С.Макаренка визначено такі критерії оцінки трудової вихованості школярів у сучасній загальноосвітній школі, як ставлення до праці та людей праці; відношення до предметів, знарядь і результатів праці; ефективна взаємодія з іншими членами колективу під час трудової діяльності; мотиви до праці; трудова дисципліна, відповідальність; самостійність і самоконтроль у процесі праці; рівень загальноосвітніх знань; рівень загальнотехнічних і допрофесійних знань; рівень творчих і практичних умінь; культура праці.

У дослідженні викладено результати вивчення рівня знань вчителів і студентів щодо педагогічної спадщини А.С.Макаренка. Результати дослідження показали, що з 30 опитаних учителів 86% респондентів знайомі з багатьма працями А.С.Макаренка, але тільки 4% намагаються впроваджувати деякі елементи видатного українського педагога в практику навчання та виховання. Серед студентів (420 опитаних) тільки 37% респондентів читали деякі праці А.С.Макаренка, 58% знають зовсім небагато елементів педагогічної системи педагога (виховання в колективі, виховання в праці), 5% зовсім не цікавить літературна та педагогічна спадщина А.С.Макаренка. З метою усунення цієї прогалини в знаннях у процесі дослідження розроблена, теоретично обґрунтована та впроваджена програма навчального курсу “Педагогічна спадщина А.С.Макаренка – майбутньому вчителю” (42 години аудиторних занять), яка містить лекційний курс (18 годин), завдання до творчих семінарів (24 години), теми творчих завдань студентів і завдання на педагогічну практику. Вивчення теоретичних основ педагогічної спадщини А.С.Макаренка, основних питань теорії виховання (колективного, трудового, естетичного, сімейного виховання, організації гурткової роботи тощо) доповнюється творчими семінарами, на яких розглядається досвід навчально-виховних закладів, де активно використовуються ідеї А.С.Макаренка, шляхи реалізації ідей педагогічної спадщини видатного педагога у вихованні підростаючого покоління та підготовці майбутніх учителів, позитивний вплив творчої спадщини А.С.Макаренка на розвиток сучасної теорії виховання.

Результативність вивчення навчального курсу “Педагогічна спадщина А.С.Макаренка – майбутньому вчителю” визначалася за інтегральними оцінками, які включали тематичні зрізи знань, результати заліків і педагогічної практики. Результати дослідження показали, що зросла зацікавленість педагогічною та літературною діяльністю видатного педагога у вчителів і студентів, а також змінилося на позитивне ставлення до використання знань педагогічної спадщини А.С.Макаренка в діяльності вчителів і вихователів, що підтвердило актуальність і доцільність введення цього курсу в навчальні програми вищих педагогічних навчальних закладів усіх рівнів акредитації.

У **загальних висновках** викладено основні результати теоретичної та методичної розробки проблеми гуманістичної спрямованості системи трудового виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу педагогічних праць і діяльності А.С.Макаренка, архівних матеріалів і праць відомих макаренкознавців визначено, що А.С.Макаренко, педагог-новатор, створив універсальну систему виховання, яка займає гідне місце в побудові сучасних виховних систем. У вивченні спадщини А.С.Макаренка на сучасному етапі можна виділити чотири основні тенденції: аналіз і систематизація праць А.С.Макаренка; активізація історико-біографічних досліджень; осмислення значущості педагогічного внеску А.С.Макаренка у світову педагогічну теорію й практику; аналіз та узагальнення гуманістичних ідей А.С.Макаренка з урахуванням соціальних і політичних умов у СРСР в 20-40 рр. Аналіз педагогічної спадщини А.С.Макаренка показав, що важливою частиною загальної системи виховання в колонії ім.М.Горького та комуні ім.Ф.Е.Дзержинського була організація трудової діяльності як компоненту трудового виховання, спрямованого на позитивні зміни в людині, на створення згуртованого колективу. На думку видатного педагога, трудове виховання – дуже важливий фактор всебічного розвитку особистості, засіб формування активного громадянина. А.С.Макаренко весь час намагався збагатити й удосконалити зміст, форми, методи, стимули трудової діяльності вихованців, максимально наблизити працю горьківців та дзержинців до умов передового виробництва, зробити працю для дітей радісною, свідомою, щасливою, основною формою вияву й розвитку особистості, її таланту. А.С.Макаренко постійно наголошував, що праця у виховній роботі повинна бути одним із головних елементів і розкривав її значення.

2. Теоретичні положення, на яких ґрунтувалась система трудового виховання молоді А.С.Макаренка, розкривали необхідність трудового виховання для фізичного, розумового та морального розвитку людини, для становлення її як громадянина; індивідуалізації, диференціації та творчої спрямованості праці для прояву особистістю свого таланту, творчості, ініціативи; колективної, продуктивної, суспільно значущої, виробничої праці для моральної підготовки людини; такої організації праці, в процесі якої у дітей виховується позитивне ставлення до праці й до людей праці; вироблення вмінь працювати для формування в людини здатності бути щасливою. Актуальність наукових положень і понять щодо системи трудового виховання молоді А.С.Макаренка підтверджується гуманістичним змістом його виховної системи, в центрі якої завжди була людина з її внутрішнім світом, красою, неповторністю.

3. Основні гуманістичні ідеї системи трудового виховання молоді А.С.Макаренка полягали у вірі в людину, в її добро; у вимогливості та повазі до людини; в необхідності суб'єкт-суб'єктних відносин педагога й вихованця, відносин на основі співпраці; в необхідності розуміння і знання педагогом кожної дитини; забезпеченні індивідуалізації та диференціації праці з метою всебічного і

гармонійного розвитку особистості кожного вихованця, розкритті його таланту, розвитку здібностей, задоволенні інтересів особистості; забезпеченні творчого характеру праці; здійсненні виховання і трудової діяльності особистості у згуртованому колективі; створенні умов для праці на сучасному виробництві, у колективі кваліфікованих робітників; нерозривності трудового виховання з загальним розвитком дитини; забезпеченні інтелектуалізації трудового процесу; єдності праці та багатогранності життя. Показано, що в процесі трудового виховання в закладах, керованих А.С.Макаренком, відбувалося професійне становлення та розвиток дітей за такими напрямками: практична підготовка особистості до праці; психологічна підготовка особистості до праці; підготовка особистості до свідомого вибору професії.

4. У складових гуманізації сучасної системи освіти та сутнісних елементах педагогічної системи А.С.Макаренка є загальні положення, а саме: визнання кожного вихованця як унікальної особистості, його прав, ставлення до нього як до суб'єкта власного розвитку; розуміння того, що особистість – не засіб, а мета виховання; виховання почуттів обов'язку, патріотизму, відповідальності, гуманної поведінки; сприяння духовному, етичному, естетичному розвитку кожної особистості; необхідність побудови відносин між вихователем і вихованцем на основі співпраці; здійснення виховання особистості в колективі, який функціонує на принципах поваги, вимогливості, співробітництва, дружби, захищеності.

Для визначення ефективності гуманізації процесу трудового виховання учнів у дисертації розроблено критерії оцінки трудової вихованості школярів. Поняття трудової вихованості розглядається нами як результат психологічного, педагогічного та економічного виховання, яке забезпечує формування таких якостей особистості, як готовність використовувати свої творчі здібності в праці, вміння цінувати час, шанобливе ставлення до своєї та чужої праці, бережливе ставлення до матеріальних цінностей, вміння працювати в колективі, вміння працювати самостійно. Знання критеріїв трудової вихованості школяра забезпечують цілеспрямованість і предметність педагогічних зусиль, відповідають інтересам самовиховання учня та виступають як параметри, відповідно до яких можна і треба робити висновок щодо трудової вихованості особистості. Розроблено такі критерії оцінки трудової вихованості школярів, як ставлення до праці та людей праці; відношення до предметів, знарядь і результатів праці; ефективна взаємодія з іншими членами колективу під час трудової діяльності; мотиви до праці; трудова дисципліна, відповідальність; самостійність і самоконтроль у процесі праці; рівень загальноосвітніх знань; рівень загальнотехнічних і допрофесійних знань; рівень творчих і практичних умінь; культура праці.

5. На основі вивчення педагогічних творів і практичної діяльності А.С.Макаренка та сучасної психолого-педагогічної літератури визначено й теоретично обґрунтовано зміст навчального курсу з вивчення педагогічної спадщини А.С.Макаренка майбутніми вчителями; на основі цих положень розроблена авторська програма та навчально-методичний план навчального курсу “Педагогічна спадщина А.С.Макаренка – майбутньому вчителю” для викладачів і студентів вищих навчальних педагогічних закладів усіх рівнів акредитації. Результати локального експерименту показали, що після вивчення цього курсу підвищився рівень зацікавленості педагогічною системою видатного педагога, розуміння та вміння використовувати положення педагогічної системи у студентів і вчителів середніх загальноосвітніх шкіл.

Результати дослідження дають підстави вважати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовані, мету досягнуто, сукупність одержаних наукових висновків і практичних рекомендацій має важливе значення для теорії та практики підготовки майбутніх учителів, особливо трудового та професійного навчання, в умовах вищих навчальних педагогічних закладів усіх рівнів акредитації.

До подальших напрямів дослідження проблеми вважаємо за доцільне віднести: порівняння системи трудового виховання А.С.Макаренка з системами виховання в трудових школах на початку ХХ століття; систематизація праць А.С.Макаренка щодо побудови системи трудового виховання молоді в умовах загальноосвітньої та профільної шкіл.

Основний зміст дисертації відображено в 13 публікаціях загальним обсягом – 4,2 авторських аркуша, серед яких:

Навчально-методичні посібники:

1. Носовець Н.М. Педагогічна спадщина А.С.Макаренка – майбутньому вчителю: Навчально-методичний план і програма спецкурсу для викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – К.: Видавництво ПП “ЕКМО”, 2002. – 18 с. – 0,7 авт. арк.

Наукові статті:

2. Носовець Н.М. Основні ідеї гуманізації трудового виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка // Організація та зміст професійної підготовки в умовах національної системи освіти: Збірник наукових праць: Проблеми сучасного мистецтва і культури. – Харків: Книж. видав. “Каравела”. – 1999. – С.26-31. – 0,25 авт. арк.

3. Носовець Н.М. Гуманістичні основи трудового виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Чернігів: ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка. – 1999. – Випуск 2. – С.62-65. – 0,29 авт. арк.
4. Носовець Н.М. Методи покарання у педагогічній системі А.С.Макаренка // Проблеми загальної і професійної педагогіки: Збірник наукових праць: Проблеми сучасного мистецтва і культури. – Харків: Книж. видав. “Каравела”. – 2000. – С.179–183. – 0,25 авт. арк.
5. Носовець Н.М. Погляди А.С.Макаренка на виховну роль праці // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2001. – Випуск 2. – С.205-210. – 0,29 авт. арк.
6. Носовець Н.М. Формування відносин педагога та вихованця як одна з проблем гуманізації виховної системи // Сучасні проблеми методичного аспекту освіти та мистецтвознавства: Збірник наукових праць: Проблеми сучасного мистецтва і культури. – К.: Науковий світ. – 2002. – С.110-116. – 0,29 авт. арк.
7. Носовець Н.М. Погляди А.С.Макаренка на формування особистості в процесі трудового виховання // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць. – У двох частинах. – Ч.2. – Харків: НТУ “ХП”. – 2002. – С.103-108. – 0,29 авт.арк.
8. Носовець Н.М. Принципи побудови системи трудового виховання А.С.Макаренка // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2002. – Випуск 3(7). – С.237-246. – 0,58 авт.арк.

Матеріали конференцій:

9. Биховець Н.М. Гуманізація освіти й політехнічна підготовка школярів // Педагогічні і психологічні проблеми підготовки вчителів: Матеріали ювілейної наукової конференції присвяченої 80-ти річчю Чернігівського державного педагогічного інституту ім.Т.Г.Шевченка. – Чернігів, 1996. – С.109-112. – 0,21 авт. арк.
10. Биховець Н.М. Гуманістичні ідеї у вихованні студентської молоді // Жінки Чернігівщини: історія і сучасність. Жінка на порозі третього тисячоліття: Матеріали обласної науково-практичної конференції. – Чернігів, 1999. – С.87-90.- 0,21 авт. арк.
11. Носовець Н.М. Гуманістичні аспекти трудового виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка // Профорієнтація та довузівська підготовка майбутніх спеціалістів: проблеми, досвід, перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Чернігів, 1999. – С.208-211. – 0,25 авт. арк.

12. Носовець Н.М. Погляди А.С.Макаренка на поєднання трудового навчання з освітою та вихованням особистості // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Чернігів: ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка, 2001. – Випуск 6. – С.37-40. – 0,29 авт. арк.
13. Носовець Н.М. Критерії ефективності процесу трудового виховання школярів // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. – Випуск 18. – Серія: пед. науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ ім.Т.Г.Шевченка, 2003. – № 18. – С.54-57 – 0,29 авт.арк.

Носовець Н.М. Гуманістична спрямованість системи трудового виховання молоді в педагогічній спадщині А.С.Макаренка. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди, Харків, 2004.

У дисертації здійснено історико-педагогічний аналіз дослідження педагогічної спадщини А.С.Макаренка у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії; проаналізовано та узагальнено педагогічні погляди та практична діяльність А.С.Макаренка з проблеми організації трудового виховання молоді в його навчально-виховних закладах; систематизовано та обґрунтовано теоретичні засади і вимоги до організації системи трудового виховання А.С.Макаренка. Автором виявлено і сформульовано зміст принципів системи трудового виховання А.С.Макаренка щодо її гуманізації; розкрито його погляди на особистісний розвиток і професійне становлення учня в процесі трудового виховання. Здійснено систематизацію точок зору на умови та складові гуманізації сучасної системи освіти. Розроблено та теоретично обґрунтовано критерії ефективності гуманізації сучасного процесу трудового виховання школярів. У роботі проаналізовано стан проблеми у педагогічній та психологічній літературі, в практичній діяльності вищих педагогічних навчальних закладів II-IV рівнів акредитації; визначено особливості впровадження гуманістичних ідей А.С.Макаренка у сучасну систему професійної підготовки майбутніх учителів; розроблено й теоретично обґрунтовано зміст навчального курсу щодо вивчення педагогічної спадщини А.С.Макаренка для вищих педагогічних навчальних закладів усіх рівнів акредитації.

Ключові слова: гуманізація освіти, загальнолюдські цінності, гуманістична спрямованість, складові гуманізації, гуманістичні принципи організації трудового виховання, індивідуалізація та диференціація трудового виховання, виховний колектив.

Носовец Н.М. Гуманистическая направленность системы трудового воспитания молодежи в педагогическом наследии А.С.Макаренко. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Харьковский государственный педагогический университет, Харьков, 2004.

В диссертации осуществлён историко-педагогический анализ основных направлений исследований творческого наследия А.С.Макаренко в отечественной и зарубежной педагогической теории. На современном этапе в макаренковедении можно выделить четыре основных тенденции: анализ, систематизация работ А.С.Макаренко; активизация историко-библиографических исследований; осознание значимости педагогического вклада А.С.Макаренко в мировую педагогическую теорию и практику; анализ и обобщение гуманистических идей А.С.Макаренко с учетом социальных и политических условий в СССР в 20-40 гг.

В ходе исследования определены основные теоретические положения системы трудового воспитания молодежи А.С.Макаренко: необходимость трудового воспитания для физического, умственного и духовного развития личности, для становления ее как гражданина; необходимость индивидуализации и дифференциации, творческой направленности трудового обучения; необходимость коллективного, продуктивного, общественно значимого, производственного труда для воспитания личности; необходимость такой организации труда, при которой сам процесс воспитывал бы у детей положительное отношение к труду и к труженикам; необходимость формирования в процессе труда умения работать и быть счастливым.

На основе изучения архивных документов, педагогических произведений А.С.Макаренко, воспоминаний его воспитанников и коллег в диссертации сделан вывод о гуманистической направленности системы трудового воспитания А.С.Макаренко, среди которых: вера в человека, в его доброту; требовательность и уважение к человеку; субъект-субъектные отношения педагога и воспитанника, отношения на основе сотрудничества; понимание и знание педагогом каждого ребенка; индивидуализация и дифференциация труда с целью всестороннего и гармонического развития личности, раскрытия ее таланта, развития способностей, удовлетворения интересов личности; творческий характер труда; организация воспитания и трудовой деятельности личности в сплоченном коллективе; труд в условиях современного производства, в коллективе квалифицированных рабочих; неразрывность трудового воспитания с общим развитием ребенка; интеллектуализация трудового процесса; единство труда и многообразия жизни.

Проанализированы взгляды А.С.Макаренко на индивидуальное развитие и профессиональное становление ученика в процессе трудового воспитания и сделаны выводы, что трудовое воспитание должно быть направлено на: практическую подготовку личности к труду; психологическую подготовку к труду; подготовку личности к осознанному выбору профессии.

Анализ проблемы исследования на основе изучения современной психолого-педагогической литературы и педагогического наследия А.С.Макаренко дал возможность сделать вывод, что в составляющих гуманизации современной системы образования и основных элементах педагогической системы А.С.Макаренко существуют общие положения: признание каждого воспитанника как уникальной личности, его прав, отношение к нему как к субъекту собственного развития; личность – не средство, а цель воспитания; воспитание чувства патриотизма, ответственности, гуманного поведения; способствование духовному, эстетическому, этическому развитию личности; построение отношений между воспитателем и воспитанником на основе сотрудничества; осуществление воспитания личности в коллективе, который функционирует на принципах уважения, требовательности, сотрудничества, дружбы, защищенности.

На основе анализа психолого-педагогической литературы и педагогического наследия А.С.Макаренко определены и теоретически обоснованы критерии эффективности трудового воспитания школьников в контексте его гуманизации. Уровень эффективности процесса трудового воспитания школьников определяется уровнем трудовой воспитанности последних и характеризуется как высокий, средний, низкий. В процессе работы определены такие критерии оценки трудовой воспитанности школьников: отношение к труду и работающим людям; отношение к предметам, средствам и результатам труда; эффективное взаимодействие с другими членами коллектива во время работы; мотивация труда; уровень общеобразовательных знаний; уровень общетехнических и профессиональных знаний; уровень творческих и практических умений; культура труда.

На основе изучения педагогических произведений и практической деятельности А.С.Макаренко и современной психолого-педагогической литературы определено и обосновано содержание программы учебного курса по изучению педагогического наследия А.С.Макаренко будущими учителями, на основе этих положений разработана авторская программа и учебно-методический план учебного курса "Педагогическое наследие А.С.Макаренко – будущему учителю" для преподавателей и студентов высших учебных педагогических заведений всех уровней аккредитации.

Ключевые слова: гуманизация образования, общечеловеческие ценности, гуманистическая направленность, составные гуманизации, гуманистические принципы организации трудового

воспитания, индивидуализация и дифференциация трудового воспитания, воспитательный коллектив.

N.M.Nosovets. Humanistic orientation of the system of vocation education (of youth) in A.S.Makarenko's pedagogical heritage. – Manuscript.

The dissertation for a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on a speciality – 13.00.01 – general pedagogics and history of pedagogics. – Kharkiv State Pedagogical University named after G.S.Skovoroda, Kharkiv, 2004.

In the thesis the principles, contents, forms, methods of A.S.Makarenko's system of youth vocational education; his views on pupil's personal and professional development in the course of vocational education are analyzed. On the basis of the analysis the humanistic orientation of A.S.Makarenko's system of youth vocational education is revealed. The systematization of standpoints on the conditions and constituents of humanization of modern system of education is carried out. The efficiency criteria of pupils' vocational education in the context of humanization are determined. The state of the problem is analyzed in pedagogical and psychological literature. In practical activities of higher educational pedagogical establishments of II-IV accreditation standards the peculiarities of introduction of A.S.Makarenko's humanistic ideas into contemporary system of future teachers' professional training are determined; the contents of special course on A.S.Makarenko's pedagogical heritage is worked out and theoretically based.

Key words: humanization of education, common to all mankind values, humanistic orientation, constituents of humanization, humanistic principles of vocational education, individualization and differentiation of vocational education, educative collective.